

Горбуров К.Е. К ВОПРОСУ О КОЛИЧЕСТВЕ ПОЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ УССР ПО ПЕРЕПИСИ 1926 Г.

В статье на основе анализа материалов Всесоюзной переписи населения 1926 г. дается авторская оценка количества польского населения советской Украины. Утверждается, что центральная и республиканская власть с политической целью были заинтересованы в приуменьшении количества поляков УССР. Высказано предположение, что их количество достигало приблизительно 600 – 650 тыс. чел.

Ключевые слова: *всесоюзная перепись 1926 г., польское население, «украинцы-католики».*

Gorburov K. E. THE AMOUNT OF POLISH PEOPLE IN THE USSR ACCORDING TO THE CENSUS OF 1926

This article is based on the materials of all-union census of 1926 and represents the authors opinion on the amount of Polish people in the Soviet Ukraine. The author claims that the central and republican authorities on political purpose were interested in underestimation of the amount of the Poles in the USSR. There was made an assumption that there were about 600–650 thousands of the Poles.

Key words: *all-union census of 1926, the Poles, «Ukrainian-catholics».*

УДК 323.1 (477) С-32

С.Ю. Сергієнко

ПРОЯВИ СПЕЦИФІКИ ПРОЦЕСУ УКРАЇНІЗАЦІЇ 1920 – 1930-Х РР. В ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ І ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВАХ НА ДОНБАСІ

Розглянуті основні прояви специфіки процесу українізації 20-30-х рр. ХХ ст. в партійних організаціях і державних установах у Донбасі. Зроблений аналіз ставлення до цієї політики партійних функціонерів і державних службовців. Визначено, що втручання центральної більшовицької влади в культурні процеси в Україні безпосередньо впливало на процес українізації в Донбасі, підсилювало його специфіку. Автор доходить висновку, що українізація державних установ і партійних організацій КП(б)У в Донбасі фактично мала формальний характер.

Ключові слова: *Донбас, українізація, специфіка, партійні організації, державні установи, націоналізм.*

На сьогоднішні з теми коренізації 1920-30-х рр. видано чимало праць [1], але що стосується Донбасу, то лише окремі з них безпосередньо торкаються українізації в цьому промисловому регіоні [2], і вони недостатньо відображають процеси, які відбувалися в названій сфері. Метою даної статті є розгляд специфічних проявів українізації в партійному і державному апаратах у Донбасі. У зазначеній сфері прояви специфіки були найпомітніші. Саме державні службовці і партійні працівники в Донбасі дуже часто виявляли байдуже і навіть вороже ставлення до українізаційних процесів.

Вивчення досвіду українізації партійного і державного апарату в 1920–30-ті рр. допоможе розібратися в складних проблемах утвердження української культури в сучасному Донбасі, що, без сумніву, є актуальним.

Зазначимо, що після офіційного початку українізації в квітні 1923 р. зміни в цій справі відбувалися дуже повільно. У 1925 р. в матеріалах, що відносилися до Донбасу, зазначалося, що на українізацію до цього часу не звернено достатньої уваги [3, арк. 79], помітним було халатне ставлення відділів виконкомів до українізації радянського апарату [4, арк. 42]. Подібна ситуація спостерігалася не тільки в Донбасі, а і в деяких інших регіонах України. Наприклад, підкомісія з українізації держапарату зазначала, що в низці округів Харківщини та Одещини українізація має формальний характер [5, с. 50], на Чернігівщині на початку 1925 р. значна частина службовців, які скінчили курси української мови і могли вести діловодство українською, вели його російською мовою [6, с. 138]. Але все ж таки Донбас вирізнявся серед регіонів України. Так у 1925 р. по окремих регіонах і містах республіки українізація держустанов становила: на Волині – 68%, у Києві – 75%, на Поділлі – 80,7%, у Полтаві – 48,5%, у Катеринославі – 38%, у Чернігові – 33,5%, в Одесі – 29%, у Харкові – 20,5%, а в Донбасі лише

19,7% [7, арк. 69]. Ці дані засвідчують, що українізація держустанов Донбасу йшла дуже повільно, незважаючи на те що більшість населення регіону складала українці. Навіть в Одесі, де значно переважали росіяни і євреї (на 1 січня 1926 р. українців нараховувалося лише 6,64%), держустанови були українізовані краще.

Що ж стосується партійних організацій КП(б)У, то, згідно із статистичними даними за 1926 р., відсоток українців по окремих окружних партійних організаціях істотно відрізнявся, інтенсивність зростання чисельності українців у них теж не була однаковою. Так у Луганському окрузі на 1 липня 1925 р. в парторганізації нараховувалося 2433 українці, а на 1 січня 1926 р. їх кількість збільшилася до 2753 осіб, але у відсотковому відношенні збільшення не відбулося – 23% в першому і другому випадках. В Артемівському окрузі кількість українців у цей же період збільшилася з 4481 до 5738 осіб і, відповідно, з 41,3% до 44,1%. Старобільська партійна організація нараховувала у своїх лавах на 1 липня 1925 р. 505 українців, на 1 січня 1926 р. їх кількість збільшилася до 668 осіб, у відсотках – 68,5% і 74,1% відповідно. У Сталінському окрузі за цей період відбулося кількісне збільшення з 4372 до 4952 осіб, але у відсотковому відношенні спостерігалось незначне зменшення кількості українців з 33,5% до 33%. Порівняно з іншими округами України, найменший зріст кількості українців у відсотковому відношенні спостерігався в Луганському і Сталінському округах. Винятком можна вважати лише Автономну Молдавську Соціалістичну Радянську Республіку, де українці в 1925 р. в партії складала 29,3%, а на початок 1926 р. – 28,4% [8, арк. 66 – 67].

Дані 1926 р. свідчать, що в округах Донбасу відсоток українців, які були в партії, значно відрізнявся від відсоткової кількості українського населення. У Луганському окрузі в партії нараховувалося 23% українців, а серед населення 53,3%; в Сталінському окрузі 33% і 67,1%; в Артемівському – 44,1% і 79,8%; в Старобільському – 74,1% і 91,8% відповідно. Тут зазначимо, що за цими показниками округи Донбасу не були на останньому місці. Наприклад, різниця між кількістю українців серед населення і українськими представниками партійного апарату Київського округу складала 38,2%, Катеринославського – 43,7%. Знову ж таки слід назвати Одеський округ, де серед населення нараховувалося 29,4% українців, а в партії 22,2%. У групі представлених округів це був найкращий показник [8, арк. 68-69].

В архівних матеріалах можна знайти дані про те, як члени Комуністичної партії України володіли мовою корінного населення. Ці відомості також датуються січнем 1926 р. Серед 28 округів, які були представлені, 3 належали до Донбасу: Сталінський, Артемівський та Луганський. З 15323 комуністів Сталінського округу 928 або 6,1% володіли українською мовою; з 13029 комуністів Артемівського округу знали українську мову 783, що також складало 6,1%. Гірші справи були в Луганському окрузі, де з 12005 комуністів українською мовою володіли 63 або 0,5%. Загалом же серед представлених округів України відсоток комуністів, які володіли українською, складав 20,7% [8, арк. 72]. Отже, незважаючи на те що серед комуністів Донбасу було чимало українців, відсоток тих, що володіли українською мовою, був дуже незначним.

Випадки негативного ставлення партійців до українізації в 1920-ті рр. у Донбасі (Артемівський округ) були описані в листі, який був адресований культвідділу Всеукраїнської ради професійних спілок (ВУРПС). Автор листа причину гальмування українізації бачить в тому, що на цій культурній ділянці були певні шкідники, які свідомо чи несвідомо заважали цьому процесу. Він наводив приклад, коли на пленумі завкому культсекретар читав українською мовою протоколи культкомісії, а комуніст, член завкому, висловлюючи свій протест проти вживання української мови, заявив: «Брось бузить, говори по-нашому». Крім гучного голосу, член завкому мав в кишені ще й партійний квиток, тому це не могло не вплинути на деяких його товаришів по партії, які його підтримали, а непартійні члени пленуму теж потягнулися за начальством. Другий схожий випадок стався на зборах робкорів. Один робкор висловлювався українською мовою, і це не сподобалося голові редколегії, який заявив йому: «Не бузи, говори, как следует» [9, с. 135]. Подібних прикладів можна навести чимало. Вони показують, як певна частина партійців та посадовців, користуючись своїм становищем, фактично гальмували процес українізації у Донбасі.

На початок 1930-х рр. ситуація з українізацією в Донбасі, незважаючи на певні успіхи, істотно не змінилася. Як і раніше, спостерігалось байдуже ставлення з боку різних організацій. Так архівний матеріал свідчить, що один із секретарів осередку ЛКСМ в Донбасі, за національністю українець, який добре володів українською, але розмовляти нею не бажав і принципово говорив російською, хоч володів нею погано [10, арк. 11]. Подібні приклади не

були винятком. Враховуючи те, що на комсомольські посади висувалися молоді люди, які мали хороший «політичний нюх», можна говорити про те, що українізація в Донбасі не сприймалася серйозно комсомольським активом, тобто кадрами, які готувалися як резерв на зміну діючого керівництва.

Зазначимо, що центральна більшовицька влада, починаючи з другої половини 1920-х років, поступово встановлювала тотальний контроль у всіх сферах життєдіяльності суспільства, в тому числі і в галузі культури, а вже на початку 1930-х років цей контроль став абсолютним. Це безпосередньо впливало на українізаційні процеси в Донбасі, підсилювало їх специфіку.

Після того як в 1933 р. центральна більшовицька влада оголосила український націоналізм основною загрозою, стався різкий поворот у національній політиці. Скорочувалася кількість українських шкіл, з бібліотек вилучалися видатні твори української науки і літератури, музейним працівникам заборонили «ідеалізувати» історію козаччини. Влада при кожній нагоді знущала з «націоналістичної теорії про самотність України» [11, с. 367]. Що ж стосується Донбасу, то слід нагадати один цікавий момент: 5 грудня 1922 р. VI губернський з'їзд Рад Донбасу прийняв резолюцію, яка схвалювала наміри створити СРСР. Вже тоді в ній зазначалося, що пролетарський Донбас ніколи не піддався націоналістичним ухилам [12, с. 231]. Цей приклад показує, що на боротьбу з «націоналізмом» Донбас налаштовувався більшовиками з самого початку. Часом антиукраїнські думки висловлювались досить відверто. Так у 1927 р. на XII окружному з'їзді Рад у Луганську один з учасників з приводу українізації заявив: «Я не націоналіст чи патріот України, але якщо наш керуючий апарат не розмовляє українською, то нам це тим паче простимо. Вони самі не розмовляють українською і не наполягають на проведенні українізації» [13. арк.276]. Отже, з одного боку, ця людина констатувала той факт, що керівники високого рівня не приділяли уваги українізації, а з іншого, – вона показувала своє байдуже ставлення до України, і це не отримало засудження присутніх. У цьому також виражалася специфіка Донбасу.

Фактично процес українізації різко зупинив голодомор 1932 – 1933 рр. Унаслідок цієї трагедії основний носій української культури – селянство – було зломлене, національна інтелігенція залякана репресіями, загравання з «націоналами» можна було згортати. Як зазначає історик С.Калитко, одним із наслідків голодомору було бажання «втекти із села, позбутися ознак, що вказують на селянське походження, насамперед української мови» [14, с. 448].

Підкреслимо, що в 1934-1937 рр. було видано чимало постанов про посилення саме «більшовицької українізації», але фактично українізація, особливо в Донбасі, пішла на спад. Навіть ті успіхи, які були досягнуті в цій сфері раніше, почали втрачатися. Під час обслідування Сталінської міськради виявилось, що раніше вона свою роботу вела переважно українською мовою, «але, починаючи з 1933 р., в зв'язку з загальним послабленням українізації в парторганізації вся робота в 1934-35 р. переводиться російською мовою» [15, арк. 70]. Заступник голови Сталінської міськради зазначав у 1935 р., що коли знову почали братися за українізацію, виявилось, що весь технічний апарат міськради української мови не знає. Не краще йшли справи і в інших районах Донбасу [15, арк. 70]. Судячи з інших матеріалів, можна зробити висновок, що фрази про посилення українізації були фальшивими, не відповідали дійсності, а віддзеркалювали інерцію коренізаційних процесів. Зміни, які відбувалися в національній політиці в 1930-ті рр., негативно вплинули на стан українізації в Донбасі.

Отже, аналізуючи процес українізації в Донбасі у 1920-30-ті рр., можна зробити висновок, що серед партійного керівництва і державних службовців регіону українізація, м'яко кажучи, не викликала ентузіазму. В основному вона проводилася формально. Часто з боку партійних функціонерів і державних чиновників спостерігалось байдуже, а іноді навіть і вороже ставлення до цього процесу. Таке ставлення мало негативний вплив на хід проведення національної політики в Донбасі, тому що саме від дій керівників залежала ефективність процесу українізації в різних сферах життєдіяльності регіону.

Відзначимо, що партійні організації КП(б)У в Донбасі апіорі не могли бути українізовані. Українізація була тільки гримом, який приховував великодержавну сутність більшовицької політики в регіоні, а КП(б)У, яка була лише складовою ВКП(б), не могла протистояти впливам центру, який диктував свої інтереси. У сфері цих інтересів Донбас займав особливе місце: він повинен був бути цілком під контролем проводу СРСР, а справжня українізація могла цьому завадити. Цей фактор був визначальним у специфіці проведення національної політики в регіоні.

Подальший процес дослідження проблеми вимагає розгляду проявів специфічних сторін процесу українізації в промислових колективах, у сфері освіти та культури Донбасу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Лозицький В.С. Політика українізації в 20 – 30-х роках: історія, проблеми, уроки // Український історичний журнал. – 1989. – № 3. – С. 46 – 55; «Українізація» 1920 – 30-х років: передумови, здобутки, уроки / за ред. В.А. Смолія. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 392 с.; Нечипоренко З.В. Партиїно-директивна основа національної політики та концептуально-теоретичні засади коренізації (українізації) в УРСР // Історичні записки Східноукраїнського національного університету ім. В.Дала. – Луганськ. – 2005. – Випуск 5. – С. 61 – 73 та ін.
2. Анпілогова Т.Ю. Українізація Донбасу 20-х рр. ХХ ст.: особливості й проблеми впровадження // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т.Шевченка. – 2008. – № 15. – С.130 – 137; Дьоміна Л.І. Особливості проведення політики українізації на Луганщині в 20 – 30-ті рр. ХХ ст. / Краєзнавчі записки. Збірник наукових статей. – Луганськ, 2008. – Випуск ІV. – С. 338 – 345; Сергієнко С.Ю. Зміни в політиці українізації в другій половині 20-х – на початку 30-х років ХХ століття та їх прояви у Донбасі // Історичні записки Східноукраїнського національного університету ім. В.Дала. Луганськ. – 2009. – Випуск 23. Частина 1. – С.185 – 191 та ін.
3. Державний архів Луганської області (ДАЛО). – Ф. П-101. – Оп.1. – Спр.109. – 142 арк.
4. ДАЛО. – Ф. Р-243. – Оп.1. – Спр.318. – 128 арк.
5. «Українізація» 1920-30-х років: передумови, здобутки, уроки. / за ред. В.А. Смолія. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 392с.
6. Литвин В.М. Україна: міжвоєнна доба (1921 – 1938 рр.). – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2003. – 512 с.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.20 – Спр. 1977. – 201 арк.
8. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20 – Спр. 2250. – 201 арк.
9. Анпілогова Т.Ю. Українізація Донбасу 20-х рр. ХХ ст.: особливості й проблеми впровадження // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т.Шевченка. – 2008. – № 15. – С.130 – 137.
10. Державний архів Донецької області (ДАДО). – Ф.19. – Оп.1 – Спр.185. – 45 арк.
11. Субтельний Орест. Україна: історія. – К.: «Либідь», 1991. – 512 с.
12. История рабочих Донбасса. – Т.1. – К.: «Наукова думка», 1981. – 328 с.
13. ДАЛО. – Ф. Р-243. – Оп.1. – Спр. 432. – 324 арк.
14. С.Калитко. Голодомор 1932 – 1933 років на східному Поділлі в історико-краєзнавчих публікаціях. // ІІ Міжнародний конгрес українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку». Доповіді та повідомлення. – Кам'янець-Подільський; Київ; Нью-Йорк; Острог: Вид-во НаУОА, 2005. – Т.1. – 480 с.
15. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20 – Спр. 6634. – 133 арк.

Сергієнко С.Е. ПРОЯВЛЕННЯ СПЕЦИФИКИ ПРОЦЕСА УКРАЇНІЗАЦІЇ 1920 – 1930-Х ГГ. В ПАРТИЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ І ГОСУДАРСТВЕННИХ УЧРЕЖДЕННЯХ В ДОНБАСЕ

Рассмотрены основные проявления специфики процесса украинизации 20 – 30-х гг. ХХ ст. в партийных организациях и государственных учреждениях в Донбассе. Сделан анализ отношения к этому процессу представителей партийной и государственной власти, приводятся соответствующие примеры. Определено, что вмешательство центральной большевистской власти в культурные процессы в Украине усиливало специфику украинизации в Донбассе. Автор подчеркивает, что украинизация государственных учреждений и партийных организаций КП(б)У в Донбассе фактически носила формальный характер.

Ключевые слова: Донбасс, украинизация, специфика, партийные организации, государственные учреждения, национализм.

Sergienko S.E. THE SIGNS OF THE SPECIFIC CHARACTER OF THE UKRAINIZATION PROCESS OF 1920 – 1930S IN PARTY ORGANIZATIONS AND STATE ESTABLISHMENTS IN DONBAS

The main signs of the specific character of the Ukrainization process of 1920 – 1930s in party organizations and state establishments in Donbas were examined. The analysis of attitude to this process from the side of party and state representatives was made, appropriate examples were given. It was defined that interference of Central Bolshevik power in the cultural processes in Ukraine

reinforced the specific character of the Ukrainization process in Donbas. The author emphasizes that the Ukrainization process of state establishments and party organizations of CP(b)U (Communist Party of Bolsheviks of Ukraine) had actually the formal character.

Key words: Donbas, Ukrainization, specific, party organizations, state establishments, nationalism.

УДК 930.85(477)»19»:371

І.І. Ніколіна, О.М.Вознюк

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПОЛІТЕХНІЗМУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ 20-Х – НА ПОЧАТКУ 30-Х РР. ХХ СТ.

У статті проаналізовано політику владних структур щодо вирішення проблем по запровадженню політехнізації навчання і висвітлено особливості становлення та динаміка росту відповідної мережі шкіл в Україні наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: Українська СРР, політехнічна загальноосвітня школа, концепція та модель освіти.

До шляхів реформування шкільної освіти України наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. належать також політехнізація школи. У зв'язку із швидкими темпами розвитку промисловості виявився дефіцит у кваліфікованій робочій силі, зростала тенденція до скорочення терміну навчання навіть у тих типах профшкіл, де теоретичне навчання тісно пов'язувалося з виробничим. Це ніякою мірою не означало розриву з єдиною трудовою школою, навпаки, ці два типи шкіл становили єдину шкільну систему. Політехнічна школа ставала ланкою, яка поєднувала між собою початкову освіту й систему профосвіти. Вона, по суті, являла собою різні типи навчальних закладів: школи колгоспної молоді, фабрично-заводські семирічки.

Актуальність даної теми полягає в тому, що на сучасному етапі, в умовах реформування аграрного сектора, держава повинна реалізовувати принцип політехнізму, використовуючи позитивні риси досвіду 1920-х – початку 1930-х рр., визначити основне призначення сільської школи поряд з наданням повноцінної освіти прищеплювати готовність молоді займатися сільським господарством, що має відбуватися через введення відповідних профілюючих предметів. Це стосується і міських загальноосвітніх шкіл.

Для вивчення вказаної проблеми важливе значення мають праці 1920-х рр., у яких велась дискусія про необхідність ранньої професіоналізації підростаючого покоління і ліквідації старших класів шкіл [1, 6, 14, 20]. На сучасному ж етапі ґрунтовні дослідження з даної проблематики належать В. Липинському [8], с. Мазуренкові [3], в яких аналізуються причини запровадження політехнізації та її вплив на розвиток загальноосвітніх закладів.

Завдання цієї статті – висвітлити особливості впровадження ідеї політехнізації загальноосвітньої школи в межах УСРР у 1920-початку 1930-х рр.

Сутність політехнічного навчання, як одного з основних теоретичних положень правлячої партії, полягала не лише в ознайомленні школярів із географією розміщення джерел сировини, корисних копалин, основними галузями виробництва, засадами його організації, а й у прищепленні їм виробничих навичок поведіння з найпростішими знаряддями праці. Ідея політехнічного навчання знайшла своє відображення у програмі комуністичної партії, затвердженій VIII з'їздом РКП(б) у 1919 р. Так політехнічна школа повинна була «давати цілком досвідченого своєї справи майстра ...столяра, тесляра, слюсара і т. інше., але водночас цей ремісник мусить мати певні загальноосвітні знання, мінімум основ ось таких і таких наук...» [1, с. 21].

На початку 20-х років ХХ ст. ідея політехнічного навчання в освітній системі України в життя не впроваджувалася, оскільки українські освітяни пропонували принцип монотехнізму в розбудові школи, тобто надання знань з однієї професії. Лише на X з'їзді КП(б)У, який відбувся наприкінці 1927 р., після неодноразових дискусій з представниками союзних директивних органів, М. Скрипник визнав, що дітям у школі необхідно давати знання з основ наук у поєднанні з практикою: «Політехнізація школи, – стверджував він, – це є ознайомлення в теорії і на практиці з усіма важливими галузями виробництва, придбання навичок, оволодіння всіма